

Bemärkta ålänningar i vetandets värld - professorer och toppforskare i ett historiskt perspektiv

Jarl-Thure Eriksson, föredrag vid Ålands kulturfonds höstmöte den 17.11.2011

Den åländska naturen och det av vattendrag genomskurna landskapet har sedan forntid präglat innevånarnas livsstil och tänkesätt. Knappa naturtillgångar och beroendet av vädrets makter har gett upphov till en mentalitet som kännetecknas av uppfinningsrikedom och äventyrlust. Överlevnadsförmåga har varit en grundskola för uppväxande släktled.

Historiskt noteras Åland i urkunderna först mot slutet av 1300-talet. Före det består den enda dokumentationen av, förutom forngravarna, några stenkyrkor, som även de genomgått stora förändringar under tidernas gång. Men egentligen var inte situationen så mycket bättre i det övriga riket dvs Sverige-Finland. Birger Jarl dog 1266. Om honom finns det knappast någon skriftlig dokumentation annat än rimkrönikan, som nedskrevs på 1320-talet. För Ålands del består de första dokumenten av brev och rättsprotokoll. En systematisk nedteckning av historiska händelser börjar först efter att Gustaf Vasa infört reformationen och bysamhällena sammanknutits av den kyrkliga infrastrukturen.

Prästerskapet fick till att börja med representera både den andliga och världsliga makten på orten och i samband därmed så de första fröna av läskunskap och bildning - på gott och ont. Mången prost var känd för sina straffpredikningar och sitt nit att värna om fårahjordens moral. Men det fanns undantag. Svåra livsvillkor och fattigdom väckte hos mången prelat solidaritetskänslor och ett behov att utveckla och förkovra samhället. Hit kan bl.a. räknas *Christiern Alander* (1660-1704), prästson från Finström, som trots teologistudier inte verkade som präst, men för en tid bosatte sig på sitt hemman i Finström. Där påbörjade han en skolartad undervisning för barn från trakten. Senare skulle han bli eloquentie professor, dvs. professor i latin och retorik, vid Akademien i Åbo. Alander dog tyvärr redan år 1704, bara 44 år. Det är intressant att notera, att Alander var en av de första, som beskrev Åland i en akademisk skrift: *Oratiuncula encomia & laudes districtus insularis maris baltici ejusque incolarum & descriptionem totius Alandie complexa*. (Fritt översatt: Ett kort lovord till Östersjöområdets öar, dess innevånare och seder samt en beskrivning av hela det åländska komplexet.)

En annan person ur prästskräet, som kände för folket, var adjunkten *Johan Henrik Gummerus* (1774-1836), som tillsammans med länsman *Arén* ledde bondeuppbådet mot den första ryska anstormningen mot Åland 1808.

Sist men inte minst bör nämnas kyrkoherden i Finström *Frans Petter von Knorring* (1792-1875), som var en föregångare till Uno Cygnaeus genom att föreslå grundandet av allmänna folkskolor såväl på Åland som i landet i övrigt. Året var 1842, Cygnaeus var landsförvisad pastor i Alaska, som ännu var en del av Ryssland-Finland. von Knorring insåg utbildningens betydelse för de åländska näringarna, jord- och skogsbruk, fiske, sjöfart och handel. Han lät grunda en folkrealskola i Godby 1853 och något senare en kvinno-folkslöjdskola vid Finströms gård i Pålbole. Av mera bestående värde var hans initiativ till undervisning i navigation vid Ålands folkhögskola, eller egentligen dess föregångare. Detta skulle bli begynnelsen till Navigationsskolan och i sin förlängning Högskolan på Åland.

Redan före Christiern Alander hade en annan prästson, *Georgius Alanus* (1609-1664) från Jomala utbildat sig till magister vid Uppsala universitet. År 1640 blev han kallad till

professor i "Physices et Botanices" vid den nyinrättade Akademien i Åbo. Vid denna tid var ställningen som Teologie Professor den mest eftersträvade. Den medförde vanligen en kyrkoherdetjänst i ett välbärgat pastorat. Med lite tur kunde man bli biskop. Alanus fick sin upphöjelse år 1648, någon biskop blev han aldrig. Under hans överinseende gjordes 31 disputationer.

Jomala Jättböle kan knappast kallas by, några hus längs gamla Lemlandsvägen. Jättböle har jämväl lämnat sina spår till historien. Här finns Ålands kanske mest betydelsefulla stenåldersboplats. Julius Sundblom föddes i klockarbostaden nära Dalkarby träsk. Några hundra meter från Julius barndomshem, i backen på väg upp på Kasberget fanns ännu på 1950-talet en liten stuga, i tiderna Jomala församlings kapellansboställe. I stugan föddes den 30 november år 1700 *Henrik Hassel*, son till kaplanen med samma namn. På platsen finns fortfarande askar och andra träd, som påminner om en gången kultur. Här kan vi för vår inre blick se, hur Henrik som pojke metar i träsket, stakar flotte i kärret som bildats där träsket rinner ut i ån till Jomalavik. Med sina kamrater strövar han omkring på Kasberget och fascineras av havsviken Slemmern i söder. I norr står kyrkans torn på åsen vid Ingby-slätten.

Onda tider nalkas. Kung Karl har ärvt stormakten Sverige och dristar sig att trotsa östgrannens tsar Peter. Efter Poltava 1709 får Finland fungera som buffert för Svea rikets kärnland. En sällan skådad förödelse breder ut sig över den östra rikshalvan. Även Åland drabbas. Stora ofreden når skärgården under åren 1713-14. Den stora flykten begynner. Familjen Hassel beger sig till Sverige. Den 14-åriga Henrik sätts i Strängnäs gymnasium. Studierna fortsätter i Uppsala. Själva magisterdisputationen sker vid Akademien i Åbo, som 1726 ordnar sin första högtidliga promotion efter ofredsåren. Hassel tycks ha legat vid universitetet i normal studentikos anda. Magisterexamen vid 26 års ålder var inte något rekord på den tiden, idag möjligen ett gott medelvärde. Men nu tog karriären fart. Redan år 1728 utsåg Academie Cantzler Hassel till eloquentie professor. Året därpå gifte han sig med Catherine Meurman och fick så småningom 4 döttrar och 2 söner.

Henrik Hassel blev en mycket produktiv mentor i både latin och vältalighet. Under hans ledning skrevs 135 latinska avhandlingar. Ämnena hade ofta anknytning till statskunskap och statsmoral, Hassels mest omhuldade föreläsningsobjekt var Cicero och dennes verk *De officiis* (Om plikterna). År 1765 presiderade Hassel för sista gången över en disputation. Vid detta tillfälle försvarade dottersonen C. F. Mennander, senare adlad Fredenheim, sin avhandling "Om Dygden, det fria samhällets viktigaste grundsten". Hassels speciella intresse för etiska frågor hade en viss aktualitet. Nyttans tidevarv förde med sig ett ekonomiskt uppsving, som även utgjorde en prövning för de moraliska värderingarna. Något som kunde vara värt att tänka på i dagens ekonomiska turbulens.

Hassel förblev aktiv livet ut, även om han gick i halvpension under de sista åren. Han dog 75 år gammal år 1776. Under sin långa tid vid Akademien hade han hunnit väljas till rektor i fem omgångar. För sitt nit och sin idoghet belönades han med Canzliråds titel.

Med internationella mått mätt är det särskilt två personer av åländsk börd, som höjer sig över mängden. Georg August Wallin är känd för sina språkkunskaper och sina ingående studier av det muslimska samhället. Erik Jorpes är mannen som utvecklade heparinet, ett ämne som förhindrar blodpropp eller löser upp redan uppkomna proppar. Jag återkommer till Jorpes något senare i min översikt.

G.A. Wallin föddes på Bergs gård i Sund den 24 oktober 1811, alltså ganska exakt för 200 år sedan. Hans far hade avancerat från häradsskrivare till kronofogde. Då Georg August

var sex år blev fadern utnämnd till landskamrerare i Åbo och Björneborgs län. Den egensinnige och bångstyrige gossen placerades i Åbo katedralskola. Med tiden jämnade lynnet ut sig och som gymnasist karakteriserades Georg Wallin som "en yngling med mod och framstående själsgåvor". Det sägs också, att han på det havombrusande Åland med modersmjölken insupit kärleken till havet och sjömanslivet.

År 1829 skrevs Wallin in som studerande vid Helsingfors universitet. 1836 avlade han kandidatexamen i klassiska språk och österländsk litteratur. Tre år senare disputerade han för doktorsgraden med en avhandling, som jämförde de klassiska språken med modern arabiska. Följande år, 1840, reste han till St Petersburg för att förkovra sig i de österländska språken, med tyngdpunkt på arabiska och persiska.

Wallins vetenskapliga insats bygger i huvudsak på den resa till mellanöstern han påbörjade 1843. Resan skulle vara ända till sommaren 1850. Tack vare en utförlig rese- och forskningsplan lyckades han övertyga universitetets stipendiekommitté om värdet av en dylik studieresa. Det första målet var Egypten. Alexandria blev hans baspunkt för utflykter till Theba och Luxor. Här bekantade han sig med den islamiska livsföringen och språket. Genom att klä sig som en infödd arab hade han lätt att komma till tals med folk. Förekomsten av många arabiska dialekter gjorde att Wallin inte behövde förklara eventuella brister i uttalet. Hans studier fick mera en sociologisk inriktning än en rent språklig sådan.

Wallin var verbalt begåvad och kunde lätt uttrycka sig i skrift. Under hela sin resa förde han en noggrann dagbok, mest på svenska. För att inte väcka onödig uppmärksamhet använde han det arabiska alfabetet, dvs skrev svenska med arabiska tecken. Sammanlagt kom hans anteckningar att omfatta sex bokvolymmer.

Genom att ansluta sig till en karavan med muslimska pilgrimer lyckades Wallin utan att avslöjas besöka de heliga städerna Medina och Mekka. Han blev därmed en av de första västerlänningar som hade tillfälle att beskriva riter och traditioner förknippade med den absoluta höjdpunkten inom Islam, att beröra den heliga Kaba-stenen. Efter denna betungande resa återvände han till Egypten. Efter en tids vila gjorde han en ny resa till Palestina och Syrien. Här hade han möjlighet att bekanta sig med olika religionssamfund samt besöka kloster. Han ägnade mycken möda till att studera och beskriva de olika folkslagens levnadssätt och traditioner.

Den tredje resan var ämnad att föra Wallin till Sinaiöknens sydspets. Men hans beduinförklädning genomskådades och han måste fly hals över huvud. Slutligen lyckades han komma med i en karavan, vars rutt gick genom den norra delen av Arabiska halvön. Den vägen kom han så småningom till Bagdad. Ett planerat möte med den persiska shahen inställdes, då shahen pga ålder just hade avlidit. Efter diverse äventyr kom han via Damaskus tillbaka till Kairo och därifrån med båt till Italien. Resan slutade i London hösten 1849. Wallin tänkte acklimatisera sig för de nordligare breddgraderna i England och samtidigt ge sina erfarenheter internationell publicitet. Den första rapporten utkom 1851 under namnet: *Notes taken during a journey through part of Northern Arabia in 1848*.

Georg August Wallin fick stor uppmärksamhet i England, han tilldelades bl.a. det Kungliga geografiska sällskapets stora pris, 25 guineas. Priset hade något tidigare tilldelats David Livingstone. Han förärades även med Paris geografiska sällskaps silvermedalj och valdes till hedersmedlem i det österländska sällskapet i Berlin.

I juni 1850 återvände han till Finland. Följande år utnämndes han till professor i österländska språk. Någon stor föreläsare blev han inte. I ett brev skriver han: "Jag öppnade dem [d. v. s. föreläsningarna] för ett auditorium af omkring 10 — 12 personer, som höllo ut sålänge allmänna saker och ljudläran fortforo; men när det gällde allvarsammare saker, glesnade de af till 3 — 4 — 5. Jag är den, som minst undrar härpå. Påskferierna ingå i dag, och efter dem lär det vara föga kvar af den egentliga terminen."

Efter att ha utstått alla tänkbara strapatser med sandstormar, törst och svält, skulle Wallin av helt andra orsaker gå en tidig bortgång till mötes. Ett av tidens gissel hade erotisk anknytning. Wallin dog i syfilis den 23. september 1852, endast två år efter sin hemkomst.

Ålands forntidshistoria börjar ganska snart efter att de första öarna stigit ur havet. Detta är såtillvida märkligt, eftersom Sveriges kust låg betydligt avlägsnare än idag. Även på den finska sidan var det låglänta sydvästhörnet täckt av vatten. Ålandskären låg mitt i ett stort hav. Vidderna gav skydd och näringen ur havet stärkte folkstammen. Under de första årtusendena kunde de små ösamhällena utvecklas under relativt fredliga förhållanden.

Under förhistorisk och historisk tid har Åland på sätt eller annat alltid berörts av orostider. Det må gälla folkvandringar, vikingafärder, Hansa-terror eller rena krigstillstånd i den nordiska sfären. Speciellt utsatt var Åland under 1700-talets första hälft med såväl Stora som Lilla Ofreden. 1808-09 års krig hade sitt eget Ålands-kapitel, medan Krimkriget och Bomarsund mera blev ett skådespel, där ålänningarna satt på parkett. Det är alltså inte att undra på att en stark fredsvilja vuxit fram tillsammans med krav på en egen autonomi, som skulle bilda en moralisk skyddsmur inför nationella och globala kriser. Det oaktat kunde Åland inte undvika att bli inblandad i de båda världskrigen och i Finlands inbördeskrig 1918.

Suset av historiens vingslag väckte tidigt ålandsbördiga akademikers intresse för hembygdens förflutna tider. Vid sekelskiftet 1800/1900 framstår speciellt två personer som inspiratörer för det arkeologiska och historiska intresse, som senare kommit att känneteckna Åland. Jag tänker på Karl-August Bomansson och Reinhold Hausen. Båda verkade vid Finlands statsarkiv, nuvarande riksarkivet.

K. A. Bomansson föddes i Saltvik 1827. Fadern var landsfiskal. Karl-August blev student i Åbo och började studera historia vid Kejserliga Alexanders-universitet i Helsingfors. Han tog sin fil.kand examen 1853 och disputerade för doktorsgraden 1859. Avhandlingens ämne var Om Ålands Folkminnen, den torde ha varit den första avhandlingen i Finland på arkeologins område. Här gav Bomansson sin egen skildring av Bomarsunds belägring och fall. Redan år 1852 hade han skrivit en artikel under namnet Skildring av folkrörelsen på Åland 1808. Denna skrift har blivit flitigt citerad av eftervärlden. Bomansson deltog i utgrävningarna av klosterruinerna på Kökar 1867. I det arkeologiska arbetet deltog också den 17-åriga Reinhold Hausen, som redan nu gjort sig känd som en god tecknare. Bomansson avled 1907.

Reinhold Hausen föddes den 9.oktober 1850. Han kom att upplevde Bomarsunds belägring som fyraåring. Hans far var läkare vid militärsjukhuset och familjen bodde i Skarpan. Modern var bördig från Germundö i Saltvik. Efter Bomarsunds fall flyttade familjen till Helsingfors. Reinhold skulle dock bevara starka band till Åland, under 1910-talet lät han bygga en stor villa på arvejord efter sin mor.

Hausen tänkte först ägna sig åt teknik, men intresset för arkeologi och folklivsforskning förde honom slutligen till Helsingfors universitet. Där avlade han filosofie kandidatsexamen 1879 och disputerade för doktorsgraden 1881. Speciellt skulle han intressera sig för historiska urkunder. Sannolikt med Bomanssons goda minne anställdes han vid statsarkivet 1880, för att 3 år senare efterträda densamme som ordinarie statsarkivarie.

Hausen gick in för sin uppgift med själ och hjärta, någon lämpligare person för arkivarietjänsten kan man knappast tänka sig. Hans nit skulle också leda till att han under 1. världskriget föll i den ryskvänliga senatens onåd och tvingades avgå, visserligen 66 år gammal. Orsaken var en utgåva av *Bref och uppteckningar från kriget i Finland 1808-1809*. Uppsägningen gav honom tillfälle att helt hänge sig åt forskningen och skrivandet.

Till Hausens viktigaste samlingsverk hör *Åbo domkyrkas svartbok (1890)* samt *Finlands medeltidsurkunder I-VIII*. Dokumenten sträcker sig fram till år 1530. Han utgav otaliga artiklar om Åland och dess historia. Som exempel kan nämnas serien under rubriken *Ur Ålands forntid*, *Bibliografi över Åland*, *Kastelholms slott och dess borgherrar*, *Kalkutförsel från Åland under äldre tider*, *Ett silverfynd i åländsk jord*, osv.

Reinhold Hausen dog som 91-åring 1942 i Helsingfors. Hans liv omfattade några avgörande skeenden i såväl Finlands som Ålands historia.

Man kan kanske kalla *Otto Andersson* Ålands Elias Lönnrot, även om han inte nedtecknade något enhetligt folkepos. Otto Andersson föddes 1879 i Vårdö och blev under sin levnad en legend både på hemorten och i hela Svensk-Finland. Speciellt med tanke på honom donerade Robert Mattson från Mariehamn en professur i musikvetenskap och folklore till Åbo Akademi. Otto Andersson utnämndes till professor 1926. Mellan åren 1929 och 1936 verkade han som ÅAs rektor. I anknytning till sin tjänst som forskare och professor påbörjade han de musikhistoriska samlingarna, vilka sedermera skulle utgöra stommen i Sibeliusmuséet vid Åbo Akademi. Otto Andersson dog 1969. Mitt eget minne av honom är från år 1964, då jag praktiserade på Ålands Telefonandelslag och vi med Bjarne Blomroos kom till Vårdö för att reparera några åskskadade linjer. När vi körde av färjan pekade Bjarne på en farbror, som stod och väntade vid färjfastet. Han hade stor vit mustasch och var klädd i svart hatt och en varm ulster. "Känner du igen musikprofessorn Andersson", frågade Bjarne samtidigt konstaterande faktum.

En sällsam historia ligger bakom *Erik Jorpes* väg från Jorpes torftiga fiskelantställe i Överboda by på Kökar till professuren vid Karolinska Institutet och Kungliga Svenska Vetenskapsakademien i Stockholm. Erik föddes den 15. juli 1894. Egentligen hade han efternamnet Johansson från faderns förnamn, Jorpes började han använda först i samband med studentexamen 1914. Ödet hade bestämt att den tillfälliga lärarinnan Olga Matilda Ramstedt skulle bo på Jorpes. Hon fäste sig vid Eriks läshuvud och när hon lämnade Kökar tog hon honom med sig till Åbo. Där sattes han i realläroverket. Mot en anspråkslös natura ersättning inackorderades han hos den Ramstedtska familjen på ett torp i Raunistula by nära Åbo. Familjen skulle bli legendarisk. Trots en knaper inkomst från faderns sjömansyrke lät föräldrarna skola största delen av barnaskaran. Äldsta sonen Gustaf John Ramstedt blev språkprofessor och efter andra världskriget ambassadör i Japan. Miljön i hemmet satte en stark social prägel på den unga Eriks livsfilosofi.

Efter studenten började Erik Jorpes studera medicin vid Helsingfors universitet. Han lyckades undanstöka kandidatexamen strax före Finlands självständighetsförklaring. Under inbördeskriget följande år solidariserade sig Erik med de röda genom att fungera

som sanitär och läkare. När sammanbrottet kom under våren 1918, följde han med de röda flyktingarna till det nya Sovjet. Där ägnade han sig åt humanitära uppgifter genom att sköta sårade och sjukdomsdrabbade finländare. Misären och kaoset bidrog till att Erik Jorpes var villig att möta de risker som var förknippade med en flykt samt stämpling som landsförrädare i Finland. Efter en strapatsrik resa via Viborg och Åbo lyckades han ta sig till Kökar. Sen var det en ren smaksak för finurliga kökarsbor att smugla över honom till Stockholm.

Redan samma år, 1919, lyckades Jorpes skriva in sig som medicine studerande vid Karolinska Institutet. Stora krafter låg bakom antagningen, en komminister av åländsk börd, Hugo Sommarstöm, kände dåvarande finansministern och socialdemokraten Hjalmar Branting, som ringde upp ecklesiastikministern och bad denne se till att Jorpes fick sin studieplats. Trots kandidatexamen från Helsingfors räckte det ända till 1925 innan han fick sin medicinska slutexamen. Redan följande år utsågs han till biträdande professor i farmakologisk kemi och biokemi. Professor i medicinsk kemi blev han år 1946.

I sin doktorsavhandling, som granskades 1928, behandlade Jorpes nukleinsyror. Ett ämne besläktat med dessa, heparin, hade visat sig ha en upplösande verkan på koagulerat blod. Jorpes intresse för blodets olika egenskaper hade en koppling till von Willebrands sjukdom, dvs. den åländska varianten av blödarsjukan. Heparin förekom bara i små proportioner uppblandat med andra organiska föreningar. Jorpes såg som sin uppgift att klarlägga heparinets struktur och därmed öka möjligheterna att isolera ämnet och använda det för medicinskt bruk. Den framgångsrika forskningen ledde till en genombrottspublikation år 1936. Samma år påbörjades även den kommersiella produktionen av heparin som intravenöst läkemedel. Ämnet är fortfarande det mest använda vid upplösningen av blodproppar. 1945 var Jorpes en potentiell kandidat för Nobel-priset. Konkurrenten var svår och priset gick istället till Fleming, Chain och Florey för upptäckten av penicillinet.

Erik Jorpes fick flera stora utmärkelser och promoverades även till hedersdoktor vid Åbo Akademi. Som professor var han sträng och oberäknelig. Vid en muntlig tent kunde han fråga: "Kan kandidaten säga varför en bössa skall smörjas med fågelfett." Erik Jorpes dog den 10. juli 1973.

Medicinsk forskning och läkekonst har fascinerat flera med tiden framstående ålänningar. En av dem är *Aldur Eriksson*. Han föddes i Geta 1927 och skulle efter lyceet studera medicin vid Helsingfors universitet. Hans intresse inriktade sig tidigt på arvsanlag och genetik. von Willebrands blodforskning från 20-talet hade väckt internationell uppmärksamhet och schweiziska och tyska forskare fortsatte undersökningarna på 50-talet. Henrik Forsius och Aldur Eriksson deltog i detta arbete och Aldur blev speciellt känd bland vissa släkter, vars arvsanlag och eventuella anknytning till blödarsjukan han dokumenterade i en utförlig rapport i början av 60-talet. Som en biprodukt upptäckte Forsius och Eriksson en ärftlig ögonsjukdom specifik för Åland. De första resultaten publicerades 1964. Sjukdomen kallades efter sina upptäckare Syndroma Forsius-Eriksson.

Inom ramen för sitt arbete inom organisationen International Human Adaptability Biological Program gjorde Aldur Eriksson expeditioner till Grönland och Island. Dessutom studerade han genetiska egenskaper hos finsk-ugriska stammar, Mari och Komi, i Sovjetunionen. År 1972 utnämndes han till professor i människans genetik vid Free University of Amsterdam.

Under senare år har Eriksson företagit demografiska undersökningar av tvilling- och trillingfödslar framförallt i Sverige vars statistik går tillbaka till 1751. Man ville se hur

Åländska professorer och toppforskare

regionala och tidsmässiga faktorer påverkade mångfödselfrekvensen. En allmän slutsats blev att urbanisering och ett mera stressartat liv sänkte frekvensen från mellan 14 och 20 till ca 7 tvillingar per 1000 födslar.

Aldur Eriksson har tilldelats Gregor Mendel medaljen.

Det är naturligt att sjukdomar förknippade med fästingbett, alltså Kumlinge-sjukan (TBE) och borrelia, har väckt de regionala läkarnas intresse. Ett vetenskapligt arbete med i första hand borrelia påbörjades av doktor *Peter Wahlberg* redan på 70-talet. Från och med 1992 övertogs ansvaret för projektforskningen av *Dag Nyman*, född i Finström 1940. Arbetet har dokumenterats i ett stort antal vetenskapliga publikationer och populära artiklar. Stor vikt har lagts på behandling med olika antibiotika samt på lindring av de kroniska tillstånd, som en borreliainfektion av det centrala nervsystemet har orsakat. Både Wahlberg och Nyman har fått professors titel som erkänsla för sina forskarmeriter.

Oberoende var man hamnar i livet känns det som ett privilegium att vara född på Åland. Detta att vara ålandsbördig har kanske fått något oproportionella dimensioner genom att Ålands autonomi reglerar rätten till jordförvärv på basen av födelseort. Det finns många personer som fötts utanför Åland, men som via kontakter eller inflyttning blivit hängivna ålänningar. En sådan person var landskapsarkeolog *Matts Dreijer*, född 1901 på Runö i Estland. Problemet med bördan var ett större problem för Dreijer själv än för någon annan. Ännu i sina memoarer ondgör han sig övar att han inte har en enda droppe åländskt blod i sina ådror. Alltnog, han kom som 6-åring till Mariehamn och var framgent, bortsett från studieåren på fastlandet, bosatt på Åland till sin död 1998.

Matts Dreijer är så känd på Åland, att jag inte tänker gå särskilt djupt in på hans livsverk. Men hans personlighet och hans insats att skapa kunskap om Ålands forntid och historia gör, att han inte kan förbigås i denna krönika. Jag har läst en stor del av hans skriftliga verk. Mest nöje och behållning har jag haft av boken *Det åländska folkets historia*, del 1. Detta är en summering av Dreijers egen bild av det åländska samhällets utveckling. Han kan vara djärv i sina tolkningar och låter stundom fantasin fylla i luckorna bland faktafragmenten. Men detta kan försvaras med att, utan måleriska skildringar hade intresset för historiska skeenden varit mycket mindre än det är idag. En motsvarighet kan ses i Herman Lindqvist, som är en mästare i att förena fakta med legend och på så sätt väcka allmänhetens intresse. Dreijer lyckades med sin entusiasm sätta igång en bred arkeologisk och historisk forskning. Knappast någon ort i Finland har en så detaljerad kartläggning av sina fornlämningar som Åland, knappast heller lika mycket historisk litteratur.

Jag vill ännu lyfta fram några personer, som inte är födda på Åland, men som numera bor här och genom sin verksamhet skapat ny kunskap om Åland.

Åsa Ringbom har nyligen blivit pensionerad från Åbo Akademi efter att ha verkat som professor i konstvetenskap sedan år 1998. Som äldre forskare vid Finlands Akademi åren 1991-1997 var hon även ansvarig för Åbo Akademis institut för medeltidsstudier. Hon är gift med Håkan Ringbom, emeritus professor i engelska språket vid Akademin. Joel Sonck var Håkan Ringboms morfar, Joel var bror till Lars, arkitekten.

År 2004 råkade jag fästa mig vid Åsa Ringboms forskning i samband med en debatt om murbruksdatering i tidskriften *Tieteessä Tapahtuu* (Det händer i vetenskapen). Undersökningen gällde Hammarlands och Jomala kyrkor. Medeltidskyrkorna i Finland utgör bokstavligen ett sakralt område i historieforskningen. Det var oacceptabelt att någon

Åländska professorer och toppforskare

med en icke-ortodox metod skulle ifrågasätta tidigare fastslagna åldersbestämmelser baserade på gravsättningar och artefakter.

Åsa Ringbom har dokumenterat sina resultat i vetenskapliga publikationer samt ett antal böcker om de åländska kyrkorna. Nu senast den svenska och engelska upplagan av Åländska kyrkor berättar, Nytt ljus på medeltida konst, arkitektur och historia. I bokens tredje del behandlas kyrkornas åldersbestämningar enligt murbruksmetoden. Åsa Ringboms beskrivning är vetenskapligt övertygande, men samtidigt kritisk. Metoden har i vissa fall kunnat kalibreras med träföremål, vars kol-14 ålder gått att fastställa.

Nils Storå, född 1933 i Jakobstad, är gift till Geta Snäckö. Han har vistats mycket på Åland och är därför bekant för många. Även Nils är pensionerad professor från Åbo Akademi. Hans område är nordisk etnologi eller folklivsforskning. Ålands kulturfond har bl.a. bidragit till utgivandet av boken *Fiskets Åland* och fiskarkulturen.

Jag återkommer till de sk. ålandsbördiga vetenskapsidkarna. *Harry Nordén* verkade som professor i kemisk apparaturteknik vid Tekniska högskolan i Otnäs. Han föddes i Hindersböle 1933 och dog i Kyrkslätt den 6. april innevarande år (2011). Ett stort antal professorer lever som pensionärer antingen på Åland eller på sin universitetsort. Följande personer har verkat vid Åbo Akademi: *Lars-Erik Lindfors*, kemisk teknologi, *Kurt Waller*, process och reglerteknik, *Bo Lundberg*, biokemi, *Nils Holm*, religionsvetenskap, samt *Erland Eklund*, landsbygdsforskning. Aktiva vid Akademien är fortfarande *Unni Lindström*, klinisk vårdvetenskap, *Susanne Sundback*, sociologi samt *Erik Andersson*, svenska språket. Erik har utmärkt sig både som grammatikexpert, poet och sångdiktare. Vidar Sjöblom, vår lektor i svenska med läggning åt det fornnordiska, skulle säkert svälla av stolthet vid vetskapen om att hans elev Erik Andersson är författare till Svenska Akademiens grammatik.

Övriga i Finland verksamma är juristprofessorn vid Helsingfors universitet *Lars D. Eriksson*, född 1938 i Mariehamn och följaktligen pensionerad. Självt var jag professor i teoretisk elektroteknik vid Tammerfors teknisk högskola.

I Sverige har *Solveig Wikström* verkat som professor i företagsekonomi vid Stockholms universitet. Hon är numera pensionerad. Liksom *Barbro Gustafsson*, bördig från Föglö, som innehade en professur i hälsovetenskap vid Karolinska Institutet. Vid samma institut är Björn Vennström fortfarande aktiv som professor i utvecklingsbiologi. Han har en lång forskarkarriär bakom sig och satt under åren 2001-2006 i Karolinska Institutets Nobelkommitté ansvarig för priset i fysiologi och medicin. Han var tidvis viceordförande i kommittén.

“...ja nog var det en förfärlig skock”, för att citera Martin Ljung i Svarta Malin. Mitt budskap är att Åland med en befolkning på 27 000 innevånare har fostrat och inspirerat omkring 15 nulevande professorer. Till detta kommer alla doktorer och doktorandstuderanden. Det akademiska forskarnätverket Ålands Tvärvetenskapliga Forskarsällskap (ÅTF) som Kurt Waller tog initiativet till sommaren 2007, omfattar ca 160 medlemmar. Hit hör även doktorer som arbetar på Åland, företrädesvis forskare och lärare vid Högskolan på Åland samt Husö biologiska station, en del av Åbo Akademi. Åland väcker kanske mer en någon annan miljö en dragning till kunskap och ett behov av att föra utvecklingen vidare på allt från naturvetenskap till de sköna konsterna.

En viss pragmatism har varit rättesnöret för den utbildning som ges hemma på Åland. Enligt von Knorrings modell har man satsat på sjöfart, handel och sådana tekniska yrken

som betjänar de åländska näringarna. Turismen och restaurang-branschen har fått en framträdande roll under senare tid. Yrken med universitets-bakgrund, dvs lärare, jurister och läkare har utbildats på fastlandet eller i Sverige. Den åländska arbetsmarknaden motiverar inte grundandet av ett eget universitet. Däremot kan verksamheten vid Högskolan på Åland stärkas och inpassas i universitetssystemet genom att vissa utbildningar ges kandidatexamens status. Utexaminerade skall ha direkt behörighet till magisterstudier i motsvarande ämnen.

Historia och autonomi har gett Åland en internationell ställning. Åland har erbjudit en modell för minoriteter i länder med etniska och språkpolitiska motsättningar. Men utifrån betraktar man ändå Åland mera som ett kuriosum än en förebild. Segelfartygen var i tiden ett åländskt varumärke som väckte beundran. Nu i kunskapens tidsålder respekteras andra värderingar.

Åland har goda förutsättningar för skapandet av ett autonomt forskningscentrum. Ämnet för centret eller institutet borde, enligt min mening, hänföra sig till samhällsvetenskap och sociologi med speciell tonvikt på folkrättens och demokratins förverkligande bland minoritetsfolk. Många av jordens oroshärdar är kopplade till diskriminerade folkgrupper. Internationella kontaktnät och konkret forskning vore ett sätt att främja freden i världen. I princip kan man grunda institut för vilka ideella ändamål som helst, men det är inte institutionen i sig som skapar inflytande och respekt utan människorna som arbetar inom dem. Därför är det viktigt att ta ett steg i taget samt välja aktörerna med omsorg. Seriös forskning kräver att man kan anställa doktorander och därmed har rätt att utexaminera doktorer. Vad de mänskliga resurserna beträffar, har vi sett att Åland är potentiellt välrustat.

Till slut vill jag nämna *Jan Kåhre*, född 1940 i Mariehamn. Jan studerade teknisk fysik vid tekniska högskolan i Helsingfors. Han utgav 2002 boken *The Mathematical Theory of Information*. Jans idéer har väckt stor uppmärksamhet runtom i världen. Ett av hans axiom har nästan tolkats som en ny naturlag: lagen om den minskande informationen. Kort betyder lagen, att då en viss information överförs och behandlas (jfr. TV-sändning -> TV-mottagning), kommer informationsvärdet alltid att minska på vägen, aldrig öka. Kåhres bok är viktig därför, att man inom fysiken alltmer lutar åt teorin, att hela realvärlden egentligen bygger på information och informationsutbyte.

I sin bok "Information, the new language of science" redogör Hans Christian von Baeyer för Kåhres teori. Med tanke på bokens ämne dröjer han överraskande länge vid de åländska öarnas särhet, självstyrelsen och demilitariseringen. Till sist konstaterar han, med Jan Kåhre i tankarna, att "självbestämmande och självförtroende verkar vara de värderingar, som ålänningarna insuper med modersmjölken".